

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8:**ΕΡΕΥΝΑ ΣΕ ΜΙΑ ΓΕΙΤΟΝΙΑ: ΙΛΙΟΝ**

Ο Δήμος Ιλίου (Νέα Λιόσια) αποτέλεσε το πεδίο μιας μικρο-σκοπικής γεωγραφικής διερεύνησης των επιπτώσεων του σεισμού της 7-9-'99. Ο Δήμος Ιλίου βρίσκεται στη δυτική πλευρά του ΠΣΠ, στην περιοχή που αστικοποιήθηκε έντονα μετά τον Β' παγκόσμιο πόλεμο, και συνορεύει με τους δήμους Αγ. Αναργύρων, Πετρούπολης, Καματερού και Περιστερίου. Έχει έκταση 900 Ha, από τα οποία τα 640 Ha είναι εντός σχεδίου, ενώ περίπου 180 Ha εκτός σχεδίου ανήκουν στην έκταση του Πύργου Βασιλίσσης, που έχει χαρακτηριστεί «Πάρκο Περιβαλλοντικής Ευαισθητοποίησης» και αποτελεί το μοναδικό συγκεντρωμένο χώρο πρασίνου στην ευρύτερη περιοχή.

Η επιτόπια έρευνα της Ερευνητικής Ομάδας, που έγινε στο διάστημα Δεκεμβρίου 2002-Ιανουαρίου 2003, συνίσταται στην πλήρη καταγραφή των βιομηχανικών και βιοτεχνικών μονάδων που είναι εγκατεστημένες στο δήμο κατά οικοδομικό τετράγωνο (ακριβής θέση), καθώς και σε ένα σύντομο ερωτηματολόγιο προς αυτές (βλ. Παράρτημα ΙΙΙ). Για κάθε μονάδα καταγράφηκαν: η θέση στο κτίριο, η κατάσταση του κτιρίου, ο κλάδος, το είδος ζημιών από το σεισμό, η αποκατάσταση ή μη των ζημιών, η διακοπή ή μη της λειτουργίας μετά το σεισμό, ο αριθμός απασχολούμενων κατά την ημέρα του σεισμού και σήμερα, αν η επιχείρηση παίρνει/δίνει υπεργολαβίες και φασόν και από πού.

Ο Δήμος Ιλίου επιλέχθηκε για την επιτόπια έρευνα για τους παρακάτω λόγους:

- α. Η διαδικασία αστικοποίησης του Δήμου Ιλίου είναι χαρακτηριστική πολλών περιοχών του ΠΣΠ, όπου εγκαταστάθηκαν εσωτερικοί μετανάστες, κυρίως μετά τον πόλεμο, και απορροφήθηκαν στις οικοδομές και τη μεταποίηση, κυρίως σε πολύ μικρές επιχειρήσεις, διάχυτες στον αστικό ιστό.
- β. Σύμφωνα με την προκαταρκτική διερεύνηση, με βάση τα στοιχεία του ΥΠΕΣΔΔΑ και άλλων φορέων, στο Δήμο Ιλίου παρουσιάζεται σημαντική συγκέντρωση και πυκνότητα επιχειρήσεων που έχουν πληγεί από το σεισμό.
- γ. Υπάρχει προηγούμενη καταγραφή της μεταποιητικής δραστηριότητας στο πλαίσιο προηγούμενου ερευνητικού προγράμματος¹, παλαιότερη λεπτομερής μελέτη ιστορικής

1.Βλ. Βαΐου, Ντ., Γολέμης, Χ., Λαμπριανίδης, Λ., Χατζημιχάλης, Κ., Χρονάκη, Ζ., 1996, *Ατυπες Μορφές Παραγωγής-Εργασίας και Αστικός Χώρος στο ΠΣΠ*, ΓΓΕΤ/ΑΠΘ.

εξέλιξης και συγκρότησης της περιοχής² καθώς και άλλες μελέτες, από τις οποίες αντλούνται χρήσιμα στοιχεία για τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των κατοίκων³.

Έτσι, τα ερωτήματα που προσεγγίζει η έρευνα διερευνώνται σε μια περιοχή όπου κυριαρχεί η χρήση της κατοικίας, ενώ είναι διάχυτες στον αστικό ιστό μεταποιητικές επιχειρήσεις με πολύ μικρό μέγεθος και με σημαντική «κινητικότητα»: ιδρύονται συνεχώς νέες, ενώ πολλές κλείνουν. Από την επιτόπια έρευνα εμπλουτίζονται οι εκτιμήσεις της ΕΟ για τις επιπτώσεις του σεισμού στις επιχειρήσεις. Οι εκτιμήσεις αυτές δεν μπορούν να γενικευθούν με στατιστική αξιοπιστία ως προς το ποσοτικό τους μέρος στο σύνολο των Δήμων της Δυτικής Αττικής ή στο ΠΣΠ στο σύνολό του. Είναι όμως ενδεικτικές των επιπτώσεων του σεισμού σε πολλές περιοχές του ΠΣΠ με ανάλογη ιστορία αστικοποίησης και διάρθρωση του παραγωγικού ιστού.

8.1 Γενικά χαρακτηριστικά

Η ιστορία του Δήμου Ιλίου συνδέεται με την αρβανίτικη φάρα του Λιόσσα, που εγκαταστάθηκε εκεί ήδη από τον 14ο αιώνα, με την κάθοδο των ορεινών Αλβανών στην Αττική – απ' όπου και η ονομασία Νέα Λιόσια, η οποία αντικαταστάθηκε το 1994 από την αρχαία ονομασία της περιοχής (Ίλιον Τράως). Η αρχική εγκατάσταση αγροτικών οικογενειών στη θέση του σημερινού Δήμου δεν περιλάμβανε οργανωμένο οικισμό. Ο κεντρικός πυρήνας, σημερινό κέντρο του Δήμου (χάρτης 8.1), διαμορφώθηκε στα μέσα του 19ου αιώνα, όταν η Βασίλισσα Αμαλία αγόρασε γη και έκτισε εξοχική κατοικία (Πύργος Βασιλίσσης). Κοντά στον Πύργο δημιούργησε το χωριό Νέα Λιόσια και ίδρυσε σχολείο και εκκλησία.

Η χωροθέτηση του χωριού είχε σημαντικές επιπτώσεις στη διαδικασία αστικοποίησης του σημερινού Δήμου. Παρ' όλες τις τοπικές ιδιαιτερότητες, η διαδικασία αυτή παρουσιάζει χαρακτηριστικά που είναι, ως ένα βαθμό, κοινά στο δυτικό τμήμα του ΠΣΠ και συνδέονται με την κατάτμηση αγροτικών ιδιοκτησιών και την εν συνεχεία αυθαίρετη δόμηση κατοικιών από εσωτερικούς μετανάστες με αγροτική κυρίως προέλευση. Η κατάτμηση και πώληση των αγρών και βοσκοτόπων στα Νέα Λιόσια αποτελούσε, μέχρι τα μέσα της δεκαετίας 1960, πηγή εισοδήματος για την κάλυψη καθημερινών αναγκών των ιδιοκτητών, όταν η αγροτική παραγωγή και η κτηνοτροφία

2.Μ. Μαυρίδου, 1987, Η Συγκυριακή Ανάπτυξη μιας Περιφερειακής Συνοικίας. Νέα Λιόσια, Διδακτορική διατριβή στον Τομέα Πόλη και Κοινωνικές Πρακτικές του ΕΜΠ.

3.π.χ. Πανταζίδης, Ν., Κασιμάτη, Κ., κ.ά., 1984, *Μέγεθος και σύνθεση του πληθυσμού της Πρωτεύουσας*, Αθήνα: ΕΚΚΕ

στην (τότε) περιαστική ζώνη έπαψε να είναι επαρκής για το σκοπό αυτό (Μαυρίδου, 1987).

Η οργάνωση των περιοχών κατοικίας πραγματοποιήθηκε με βάση διαγράμματα κατάτμησης προϋφισταμένων αγρών, που άρχισαν να συντάσσονται αμέσως μετά τον πόλεμο. Δεν υπήρξε συνολικό πολεοδομικό σχέδιο, αλλά προσπάθειες συναρμογής επί μέρους διαγραμμάτων, που έχουν οδηγήσει σε ασυνέχειες του οδικού δικτύου. Οι κοινόχρηστοι ελεύθεροι χώροι είναι ελάχιστοι, ενώ η παρεμπόδιση της ελεύθερης ροής των ρεμάτων και η έλλειψη κατάλληλης υποδομής έχουν συνδέσει την ιστορία του Δήμου με σημαντικές πλημμύρες και καταστροφές, ιδιαίτερα στις περιοχές Μπουρνάζι, Φλέβα και Άγιος Φανούριος (χάρτης 8.1) σχετίζονται δε με τη σεισμική τρωτότητα της περιοχής. Η εξασφάλιση υποδομής και κοινωνικών εξυπηρετήσεων, σε όσο βαθμό έχει επιτευχθεί, οφείλεται στην κινητοποίηση των κατοίκων μέσα από πληθώρα τοπικών συλλόγων.

Το Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο (ΓΠΣ) (ΥΠΕΧΩΔΕ, 1985) διαιρεί το Δήμο Νέων Λιοσίων σε 19 πολεοδομικές ενότητες-γειτονίες, με πληθυσμό 1600-5945 άτομα και έκταση 14.3-73.8 εκτάρια η καθεμιά. Η μέση πυκνότητα στο εντός σχεδίου τμήμα του Δήμου είναι περίπου 120 κάτοικοι/Ha, αλλά, σύμφωνα με το ΓΠΣ, οι πραγματικές πυκνότητες είναι ψηλότερες, αφού μεγάλο ποσοστό των κατοίκων απογράφεται εκτός Δήμου, στον τόπο γέννησής του. Οι πιο πυκνοκατοικημένες περιοχές βρίσκονται στο κέντρο του Δήμου και στο νοτιότερο τμήμα του, εκείνο που συνορεύει με το Περιστέρι. Αντίστοιχα οι αραιοκατοικημένες περιοχές εντοπίζονται προς τις βόρειες παρυφές του Δήμου, όπου υπάρχουν και αρκετοί αδόμητοι χώροι. Στις περιοχές αυτές διατηρούνται ακόμη παλιά πέτρινα σπίτια, πηγάδια, περιβόλια με εσπεριδοειδή, σπίτια με κήπους και κοτέτσια. Νοτιότερα η ανοικοδόμηση είναι έντονη, με υψηλούς συντελεστές δόμησης (έως και δεκαόροφα συγκροτήματα) και αρκετά πολυτελείς κατασκευές.

Στο μεγαλύτερο μέρος του Δήμου κύρια χρήση είναι η κατοικία, σε μεγάλο ποσοστό ιδιόκτητη, λόγω και του ιδιαίτερου τρόπου απόκτησης γης-κατοικίας. Οι άλλες λειτουργίες, κυρίως τοπικού χαρακτήρα, είναι διάσπαρτες στον ιστό της πόλης. Η περιοχή του αρχικού (σχεδιασμένου) πυρήνα είναι το σημερινό κέντρο του Δήμου, όπου συγκεντρώνεται εμπόριο, διοίκηση - γραφεία, τράπεζες. Οι κεντρικές λειτουργίες επεκτείνονται κατά μήκος της οδού Θηβών και προς τους Αγ. Αναργύρους κατά μήκος των οδών Ιλίου - Κύπρου (βλ. και τη μελέτη των Δασκαλόπουλου, Καλαργύρη, Σιόλα, 1994). Στις υπόλοιπες πολεοδομικές ενότητες, εμπορικές χρήσεις τοπικού χαρακτήρα αναπτύσσονται κατά μήκος των κυκλοφοριακών αξόνων, απ' όπου περνάει και η αστική συγκοινωνία.

Ένα χαρακτηριστικό του Δήμου Νέων Λιοσίων, όπως και άλλων Δήμων της περιοχής, είναι οι μεγάλες κατατμήσεις, που έχουν οδηγήσει σε πολύ μεγάλη

πυκνότητα (στενών) δρόμων και σε μικρά οικόπεδα (100-250 τμ και, κατά παρέκκλιση, έως και 80 τμ). Ένα άλλο χαρακτηριστικό είναι η ανεπάρκεια του κοινωνικού εξοπλισμού, η πλημμυρής τεχνική υποδομή και η έλλειψη ελεύθερων χώρων. Το οδικό δίκτυο είναι ιδιαίτερα πυκνό, με φτωχά γεωμετρικά χαρακτηριστικά. Ακόμη και οι δρόμοι σύνδεσης με το κέντρο της Αθήνας, που παραλαμβάνουν τον κύριο όγκο των μετακινήσεων, δεν έχουν τα απαιτούμενα χαρακτηριστικά. Τμήματα του οδικού δικτύου παραμένουν αδιάνοικτα, ενώ ρέματα ή τμήματα ρεμάτων έχουν σε μεγάλο μέρος τους ενσωματωθεί στο οδικό δίκτυο και έχει χαθεί η φυσική τους λειτουργία (πχ λεωφ. Α. Παπανδρέου που καλύπτει το ρέμα Αλφειού).

Από τα μέσα της δεκαετίας 1990 ο Δήμος, ενεργοποιώντας και τη Δημοτική Επιχείρηση Ανάπτυξης και Πολιτισμού, έχει δραστηριοποιηθεί για την αξιοποίηση Κοινοτικών Προγραμμάτων, αναβαθμίζοντας σημαντικά τον κοινωνικό εξοπλισμό, τις υπηρεσίες φροντίδας προς τους κατοίκους και τις υποδομές του Δήμου γεικότερα. Βρεφονηπιακοί σταθμοί, ΚΑΠΗ, κέντρο γυναικών, κοινωνική μέριμνα και φροντίδα στο σπίτι, πρόγραμμα κατάρτισης τσιγγάνων, προγράμματα διδασκαλίας ελληνικής γλώσσας σε αλλοδαπούς, προγράμματα κατάρτισης για γυναίκες και για νέους, αλλά και έργα αναπλάσεων και αναβάθμισης των υποδομών, του περιβάλλοντος και της ποιότητας ζωής (διαμορφώσεις πολλών πλατειών, πεζόδρομοι, διευθετήσεις ρεμάτων, συμπληρώσεις του κύριου οδικού δικτύου, διαδημοτική συγκοινωνία με «έξυπνες» στάσεις κλπ) έχουν σημαντικά μεταβάλει την εικόνα του Δήμου την τελευταία δεκαετία.

Η εξοικείωση του Δήμου με τα ευρωπαϊκά προγράμματα αποτέλεσε σημαντική οργανωτική «τεχνογνωσία» μετά το σεισμό της 7-9-'99. Όπως ήδη έχουμε αναφέρει, ο Δήμος Ιλίου υπέστη μεγάλες καταστροφές, κυρίως στις περιοχές Παλατιανή, Μιχελή, Ραδιοφωνία, όπου εντοπίζονται και πολλές από τις πληγείσες επιχειρήσεις (χάρτες 8.1 και 5.4): από το συνολικό οικιστικό στο Κ του Δήμου χαρακτηρίστηκαν 462 κτίρια «κόκκινα», 2785 «κίτρινα», 7165 «πράσινα» οδήγησαν μεγάλο αριθμό κατοίκων σε προσωρινές λύσεις κατοικίας (λυόμενα, συγκατοίκηση, επιδότηση ενοικίου). Από τα κτίρια με ζημιές 155 είχαν και βιομηχανική/βιοτεχνική χρήση. Επίσης, υπήρξαν μεγάλες οι ζημιές σε σχολικά κτίρια (7 κόκκινα και 43 κίτρινα) και σε όλους τους παιδικούς σταθμούς εκτός από έναν. Η κινητοποίηση του Δήμου υπήρξε ιδιαίτερα αποτελεσματική στον τομέα των άμεσων αναγκών, ενώ σε σύντομο χρονικό διάστημα προχώρησε και στην αποκατάσταση των δημόσιων χώρων στην προ του σεισμού κατάσταση (περιοδικό *Ίλιον*, τεύχη Δεκ.1999 και .... 2000).

8.2 Πληθυσμός - απασχόληση

Σύμφωνα με την απογραφή του 2001, ο Δήμος έχει 81.052 κατοίκους και παρουσιάζει, σε όλη τη μεταπολεμική περίοδο, ρυθμούς αύξησης πολύ υψηλότερους από το σύνολο του ΠΣΠ (πίνακας 8.1). Η μεγαλύτερη πληθυσμιακή μεταβολή σημειώνεται στη δεκαετία 1950, αφετηρία της έντονης αστικοποίησης της περιοχής. Στη συνέχεια οι ρυθμοί πληθυσμιακής αύξησης μειώνονται σημαντικά. Παρόλα αυτά, ως τα μέσα της δεκαετίας 1980, ο δήμος είχε έναν από τους υψηλότερους δείκτες συμμετοχής του πληθυσμού έως 14 ετών στο σύνολο του πληθυσμού: 26.3%, έναντι 17.5% στο Δήμο Αθηναίων και 20-22% στην ανατολική πλευρά του ΠΣΠ (Πανταζίδης, Κασιμάτης κ.ά 1984). Στο ΠΣΠ συνολικά, η μείωση του νεαρού πληθυσμού, λόγω της δραματικής μείωσης της γεννητικότητας, είναι ιδιαίτερα έντονη. Στο Ίλιον, ο δείκτης συμμετοχής του πληθυσμού έως 14 ετών διατηρείται σε ψηλά επίπεδα, σε σχέση με άλλες περιοχές του πολεοδομικού συγκροτήματος, ακόμη και σε σύγκριση με τις δυτικές συνοικίες στο σύνολό τους: 21.5%, έναντι 14.8% στο Δήμο Αθηναίων, 19.8% στην Ανατολική Αττική και 20.9% στη Δυτική.

Πίνακας 8.1: Νέα Λιόσια και ΠΣΠ: Εξέλιξη του πληθυσμού

	1951	1961	1971	1981	1991	2001
Νέα Λιόσια						
Πληθυσμός	5.460	31.810	56.217	72.427	78.326	81.052
% μεταβολή		482,6	76,7	28,8	7,73	3,5
%μεταβολή οικονομικά ενεργού πληθυσμού		37,2	33,2	33,9		
ΠΣΠ						
Πληθυσμός	1.379	1.853	2.540	3.027	3.097	3.155
% μεταβολή		34,4	37,1	19,1	2,3	1,9
%μεταβολή οικονομικά ενεργού πληθυσμού			44,8	45,5	46,1	

Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφές πληθυσμού.

Ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός, σύμφωνα με τα στοιχεία των απογραφών πληθυσμού, κινείται περίπου στο 1/3 του πληθυσμού του δήμου άνω των 14 ετών, δηλαδή σε επίπεδα ελαφρά χαμηλότερα από το μέσο όρο του ΠΣΠ. Ιδιαίτερα χαμηλός είναι ο δείκτης συμμετοχής των γυναικών στον ενεργό πληθυσμό: 23.8% έναντι 36-42% σε τμήματα του Δήμου Αθηναίων ή των Δήμων Ζωγράφου, Χολαργού, Αγ. Παρασκευής. Το στοιχείο αυτό πρέπει να συνδυαστεί με τα υψηλά ποσοστά νεαρών παιδιών καθώς και με την ανεπάρκεια της κοινωνικής υποδομής για τη φροντίδα των παιδιών και των ηλικιωμένων, δηλαδή με το διευρυμένο περιεχόμενο (σε χρόνο και

ενέργεια) της «οικιακής εργασίας». Πολλές από τις νοικοκυρές ασχολούνται με φασόν ενώ, για τα επίσημα στοιχεία, βρίσκονται εκτός εργατικού δυναμικού. Στην κατεύθυνση της ενεργοποίησης των γυναικών, έχουν οργανωθεί πολλά προγράμματα κατάρτισης και λειτουργεί Κέντρο Γυναικών, στα πλαίσια ευρωπαϊκών προγραμμάτων, με αποτέλεσμα να αυξηθεί η παρουσία των γυναικών στον ενεργό πληθυσμό κατά την τελευταία δεκαετία.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της έρευνας Πανταζίδη, Κασιμάτη κá (1984), στα μέσα της δεκαετίας 1980, το μεγαλύτερο μέρος των οικονομικά ενεργών (72.1%) ήταν μισθωτοί και ημερομίσθιοι, ενώ παρατηρείται και υψηλό ποσοστό ατόμων που ζητούν εργασία: 18.3% έναντι ποσοστών που δεν ξεπερνούν το 12% σε ευπορότερες περιοχές του ΠΣΠ. Το μορφωτικό επίπεδο του οικονομικά ενεργού πληθυσμού είναι χαμηλό, αφού το 67.2% είναι απόφοιτοι δημοτικού ή λιγότερο, 25.3% είναι απόφοιτοι εξατάξιας δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και 7.3% απόφοιτοι ανώτερης ή ανώτατης. Τα στοιχεία αυτά επαληθεύονται εν πολλοίς και από νεώτερες καταγραφές.

Ως το 1965 περίπου, οι οικιστές των Νέων Λιοσίων χαρακτηρίζονται από μεγάλη κινητικότητα ως προς το επάγγελμα, πάντοτε όμως μέσα σε μια κοινωνική ομάδα με χαμηλό εισόδημα και κατώτερες θέσεις στο επάγγελμα: περισσότεροι από 40% των οικονομικά ενεργών είναι εργάτες βιομηχανίας και οικοδομών (ειδικευμένοι και ανειδίκευτοι). Το ποσοστό αυτό φτάνει το 61% το 1971 και το 55% το 1981. Υπάρχει όμως και ένα ποσοστό πάνω από 20% που ανήκουν στις θεωρούμενες ανώτερες επαγγελματικές κατηγορίες (επιστήμονες, υπάλληλοι, έμποροι, στρατιωτικοί). Περίπου ως το 1960 οι ντόπιοι Αρβανίτες ασχολούνταν ακόμη με τη γεωργία και την κτηνοτροφία. Σύμφωνα με την αντιδήμαρχο (συνέντευξη 14-12-1995), η πλειοψηφία των ανδρών δουλεύουν σε επαγγέλματα σχετικά με την οικοδομή, ενώ οι γυναίκες είναι στην πλειοψηφία τους νοικοκυρές.

Η αύξηση της απασχόλησης στον τριτογενή τομέα, που παρατηρείται για το σύνολο του ΠΣΠ, είναι εμφανής και στα Νέα Λιόσια, όπου συνδυάζεται με αύξηση των αυτοαπασχολουμένων και ίδρυση μικρών εμπορικών επιχειρήσεων. Η διαδικασία αυτή δεν είναι ιδιαίτερα νέα στην περιοχή, αφού ανέκαθεν υπήρχε η πρακτική να ανοίγουν μικρομάγαζα στο ίδιο το αγροτεμάχιο / οικόπεδο της κατοικίας, σε μια προσπάθεια συμπλήρωσης του οικογενειακού εισοδήματος με πρόσθετη εργασία των γυναικών. Αλλωστε, η δυνατότητα χωροθέτησης μικρών παραγωγικών ή εμπορικών μονάδων (ή συνδυασμού των δύο) πρακτικά "όπου θέλουν", δηλαδή η ανυπαρξία πολιτικής και ελέγχου χρήσεων γης, είναι και μια από τις ευνοϊκότερες συνθήκες για την ανάπτυξη μικρών επιχειρήσεων στον ιστό της πόλης.

8.3 Οι βιομηχανίες και βιοτεχνίες στην περιοχή

Στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας έγινε συνολική καταγραφή των βιομηχανιών και βιοτεχνιών. Εντοπίστηκαν 624 επιχειρήσεις (μεταξύ αυτών 85 συνεργεία αυτοκινήτων), από τις οποίες απάντησαν στο ερωτηματολόγιο οι 419, δηλαδή ποσοστό 67%. Οι υπόλοιπες ήταν κλειστές κατά την επίσκεψη ή αρνήθηκαν να απαντήσουν. Ήταν όμως δυνατόν, τις περισσότερες φορές, να καταγραφεί ο κλάδος και, φυσικά, η θέση της μονάδας. Πρόκειται για επιχειρήσεις στην πλειοψηφία τους πολύ μικρές: περίπου 65% απασχολούν λιγότερους από 3 εργαζόμενους/ες. Αυτό έχει σημαντικές επιπτώσεις και στη συμπεριφορά τους σε σχέση με το σεισμό (βλ. παρακάτω, 8.4).

Κατά την απογραφή καταστημάτων του 1988 είχαν καταγραφεί 1173 καταστήματα (έναντι 895 του 1978) με 3856 απασχολούμενους/ες (έναντι 3067 του 1978), χωρίς να συμπεριληφθούν τα συνεργεία αυτοκινήτων. Το μέσο μέγεθος επιχείρησης είχε μειωθεί από 3.42 το 1978 στο 3.28 το 1988. Σε σχέση με το ΠΣΠ στο σύνολό του, στο Ίλιο παρουσιάζουν μεγαλύτερη συγκέντρωση οι κλάδοι ξύλου επιπλοποιίας, ενδύσεως-υποδήσεως και τελικών προϊόντων από μέταλλο. Κατά την επιτόπια έρευνα της ΕΟ το 1995⁴, όπου είχε καταγραφεί και πάλι το σύνολο των βιοτεχνιών πλην συνεργείων αυτοκινήτων, είχαν εντοπιστεί 572 επιχειρήσεις, από τις οποίες είχαν απαντήσει στο αντίστοιχο ερωτηματολόγιο 434, δηλαδή ποσοστό 76% (πίνακας 8.2).

Πίνακας 8.2: Ίλιον: Μικρές βιοτεχνίες κατά κλάδο

Ομάδες κλάδων	1978		1988		1994		2003	
	Κ	Α	Κ	Α	Κ	Α	Κ	Α
K1 Έτοιμο ένδυμα, κλωστοϋφαντουργία, κεντήματα, κουρτίνες, παπούτσια, τσάντες, δερμάτινα είδη	134	597	250	1134	150	453	91	263
K21 Έπιπλα, ξυλουργία, торνευτήρια, ταπετσαρίες επίπλων	322	831	349	754	181	342	124	288
K22 Μεταλλικές κατασκευές, αλουμίνια	164	415	168	395	87	164	111	477
K23 Τζάμια, κρύσταλλα, φωτιστικά	47	107	46	117	12	29	14	36
K3 Τρόφιμα	74	376	120	396	31	141	95	266
K42 Μηχανουργία, βιομηχανικές κατασκευές εκτός συνεργείων και λοιπές βιομηχανίες	154	841	239	1060	98	240	95	285
4. Βλ. Βαίου κ.α. 1996								
K43								
Σύνολο	895	3167	1172	3856	559	1369	530*	1615**

Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφή Καταστημάτων 1978, 1988, Ε.Ο. 1995, 2003.

* Το άθροισμα των 530 επιχειρήσεων συν 9 που δεν δήλωσαν συν 85 Συνεργεία αυτοκινήτων (η Έρευνα του 1994 δεν περιελάμβανε Συνεργεία αυτοκινήτων) αντιστοιχεί στις 624 επιχειρήσεις της Έρευνας του 2003.

**Η τελευταία στήλη έχει προκύψει από έμεσο υπολογισμό της μέσης απασχόλησης ανά κατάσταση από τις επιχειρήσεις ανά κλάδο που ήταν ανοικτές το 1995 και έχει πολλαπλασιαστεί με τον αριθμό των επιχειρήσεων που αποκάλυψε η Έρευνα του 2003.

Μεταξύ των δύο καταγραφών της ΕΟ (1995 και 2003), παρατηρείται μείωση του αριθμού των καταστημάτων κατά 9,4% (χωρίς να υπολογιστούν τα συνεργεία αυτοκινήτων) και ακόμη σημαντικότερη μείωση του αριθμού των απασχολουμένων. Η μείωση του αριθμού επιχειρήσεων και απασχολουμένων είναι πολύ μεγαλύτερη σε σχέση με τις απογραφές βιομηχανίας της ΕΣΥΕ της δεκαετίας 1980 (πίνακας 8.2). Οι βιοτεχνίες που εντοπίστηκαν κατά την έρευνα πεδίου είναι λιγότερες από τις μισές, ενώ η απασχόληση μόλις το 1/3 σε σχέση με την απογραφή του 1988⁵. Με δεδομένο ότι οι απογραφές της ΕΣΥΕ υποεκτιμούν την παρουσία των μικρών έως πολύ μικρών μονάδων, μπορεί να υποθέσει κανείς ότι η μείωση ίσως είναι ακόμη δραματικότερη. Η μείωση των καταστημάτων και της απασχόλησης είναι σχετικά μικρότερη στους κλάδους του έτοιμου ενδύματος και υποδηματοποιίας και μεγαλύτερη στις λοιπές.

Ως προς τους κλάδους, παρατηρείται συγκέντρωση από βιοτεχνίες και εργαστήρια που κατασκευάζουν ξύλινα κουφώματα, έπιπλα κουζίνας και έπιπλα γενικά, καθώς και έτοιμα ρούχα και μακώ. Αξιόλογη είναι και η παρουσία των βιοτεχνιών και εργαστηρίων που κατασκευάζουν κουφώματα αλουμινίου, μεταλλικά εξαρτήματα και μεταλλικές κατασκευές για οικοδομές (κάγκελα, σιδεριές κλπ). Μικρότερος είναι ο αριθμός των βιοτεχνιών που κατασκευάζουν δερμάτινα παπούτσια, ζώνες και τσάντες, καθώς και των τυπογραφείων και βιβλιοδετείων. Τέλος εντοπίστηκαν αρκετά μηχανουργεία, εργαστήρια ζαχαροπλαστικής και ένα πλήθος άλλων βιοτεχνιών. Αναφέρονται ενδεικτικά: βιοτεχνία επεξεργασίας και συσκευασίας ξηρών καρπών (παρουσία δεξαμενής αζώτου ανάμεσα σε κατοικίες), βιοτεχνίες που φτιάχνουν χριστουγεννιάτικα δένδρα, κασκόλ φιλάθλων, κλουβιά, αποκρίατικά, πλαστικά εξαρτήματα, είδη κεραμικής και δώρων.

Στο χάρτη 8.2 φαίνεται η διασπορά των βιοτεχνιών στον ιστό της πόλης (624 επιχειρήσεις) και στο χάρτη 8.3 εμφανίζονται οι επιχειρήσεις για τις οποίες έγινε πλήρης καταγραφή στοιχείων (419 επιχειρήσεις). Παρατηρείται συγκέντρωση βιοτεχνικών επιχειρήσεων στις περιοχές Μπουρνάζι, Αγ. Φανούριο, Παλατιανή, στη

5. Τα στοιχεία που προκύπτουν από τις καταγραφές της Ε.Ο. υπολείπονται κατά πολύ και των στοιχείων της απογραφής καταστημάτων της ΕΣΥΕ του 1978, σε σχέση με την οποία παρατηρήθηκε σημαντική αύξηση καταστημάτων και απασχολουμένων στη δεκαετία 1980.

ζώνη δηλαδή που συνορεύει με το Περιστέρι, αλλά και αποτέλεσε την παλαιότερη, μετά το κέντρο του Δήμου, περιοχή εγκατάστασης (και επέκτασης του σχεδίου πόλεως). Η κατανομή αυτή δεν παρουσιάζει ουσιαστικές διαφορές σε σχέση με εκείνη του 1995. Οι μικροβιοτεχνίες είναι εγκατεστημένες συνήθως σε παρόδους και μπορεί να παρατηρηθεί μια πύκνωση κατά μήκος του άξονα της Παλατιανής. Όπως αναμενόταν, στο κέντρο του Δήμου συγκεντρώνονται κυρίως εμπορικές επιχειρήσεις/καταστήματα, σε αναβαθμισμένες εγκαταστάσεις (εμπορικά κέντρα κλπ). Στις περιφερειακές συνοικίες, ακόμη αδόμητες ως ένα βαθμό, (Μιχελή, Αγ. Νικόλαος, Ραδιοφωνία) η πυκνότητα εγκατάστασης βιοτεχνιών και εργαστηρίων είναι πιο περιορισμένη.

Στους χάρτες 8.4, 8.5, 8.6 και 8.7 έχει αποτυπωθεί η χωροθέτηση των βιοτεχνιών κατά κλάδο και μέγεθος. Δεν φαίνεται να υπάρχει κάποια σαφής ειδίκευση επί μέρους περιοχών ή άλλου είδους συγκεντρώσεις μονάδων. Όπως φαίνεται και στους πίνακες 8.3 και 8.4, το 65% των βιοτεχνιών που ερωτήθηκαν απασχολούν λιγότερα από 3 άτομα, ενώ μόνο 21 μονάδες απασχολούν περισσότερα από 7. Από τον πίνακα 8.5 προκύπτει ότι η μεγάλη πλειοψηφία των επιχειρήσεων που «επέζησαν» του σεισμού διατήρησε περίπου το ίδιο μέγεθος απασχόλησης. Στην περίπτωση των πολύ μικρών μονάδων (1-2 απασχολούμενοι), όπου πρόκειται πρακτικά για περιπτώσεις αυτοαπασχόλησης, τα περιθώρια προσαρμογών ήταν έτσι κι αλλιώς περιορισμένα – κλείσιμο ή οριακή επιβίωση.

Πίνακας 8.5: Ίλιον: Μεταβολές της απασχόλησης των επιχειρήσεων που έχουν δημιουργηθεί πριν τις 7/9/99 και έχουν επιβιώσει

Την περίοδο του σεισμού		Απ'αυτές σήμερα	
Απασχ	Αριθμός επιχ/σεων	Διάστημα απασχ	Αριθμός επιχ/σεων
1-2	235	1-2	227
		3-7	8
		>7	0
3-7	128	1-2	15
		3-7	112
		>7	1
>7	20	1-2	0
		3-7	1
		>7	19
1-2	235	1-2	242
3-7	128	3-7	121
>7	20	>7	20
Σύνολο	403	17	403

Πηγή: Έρευνα Πεδίου

Υπάρχουν ενδείξεις ότι απασχολείται σημαντικός αριθμός ξένων (Πακιστανών και Αλβανών κυρίως), αλλά δεν είναι δυνατή οποιαδήποτε ποσοτική εκτίμηση. Αρκετές περιπτώσεις άρνησης απάντησης στο ερωτηματολόγιο συνδέονται με την απασχόληση ξένων στις συγκεκριμένες επιχειρήσεις, ενώ υπήρξαν περιπτώσεις όπου δεν δίδονταν ακριβείς απαντήσεις για τον αριθμό των εργαζομένων.

Ένα σημαντικό ποσοστό βιοτεχνιών έχουν ιδρυθεί πριν το 1980 (37.8%), ενώ το 41.2% έχουν ιδρυθεί μετά το 1985. Είναι αξιοσημείωτο ότι 44 επιχειρήσεις ιδρύθηκαν μετά το σεισμό της 7-9-'99. Σε πολλές περιπτώσεις η επιχείρηση έχει αλλάξει χέρια ή στον ίδιο χώρο έχουν κατά καιρούς λειτουργήσει διάφορες επιχειρήσεις. Τα παραπάνω υποστηρίζουν την υπόθεση ότι υπάρχει μεγάλη κινητικότητα στην κατηγορία των μικρο-βιοτεχνιών σε διάφορους κλάδους και ανασφάλεια ως προς το μέλλον των επιχειρήσεων.

Οι περισσότερες επιχειρήσεις (89,3%) είναι εγκατεστημένες σε ισόγεια κτιρίων, αρκετές έχουν στη διάθεσή τους και χώρο υπογείου, ενώ το 6,9% είναι εγκατεστημένες αποκλειστικά σε υπόγεια (πίνακας 8.6). Οι υπόλοιπες καταλαμβάνουν και πρώτους ορόφους. Σε αρκετές περιπτώσεις δεν είναι εμφανής απ' έξω η παρουσία παραγωγικής δραστηριότητας (ασπρισμένα τζάμια, χωρίς ταμπέλλα, παράπλευρη είσοδος κλπ). Οι συνθήκες εγκατάστασης ποικίλουν από σχετικά καλές κατασκευές σε ισόγεια νέων κτιρίων έως παράγκες ή πρόχειρες κατασκευές με τους «χώρους αποθήκευσης» στο ακάλυπτο τμήμα του οικοπέδου. Η κατανομή των επιχειρήσεων με κριτήριο την κατάσταση του κτιρίου όπου είναι εγκατεστημένες φαίνεται στον πίνακα 8.7.

Πίνακας 8.6: Κατανομή των επιχειρήσεων με κριτήριο τη θέση στο κτίριο

Θέση στο κτίριο	αριθμός επιχειρήσεων	%
Ισόγειο	557	89,3%
Οροφος	7	1,1%
Υπόγειο/ημιυπόγειο	43	6,9%
Ισόγειο & όροφος	13	2,1%
Ισόγειο + υπόγειο	1	0,2%
Δεν δήλωσαν	3	0,5%
Σύνολο	624	100,0%

Πηγή: Έρευνα Πεδίου

Πίνακας 8.7: Ίλιον: Κατανομή των επιχειρήσεων με κριτήριο την κατάσταση του κτιρίου που είναι εγκατεστημένες

Κατάσταση κτιρίου	αριθμός επιχειρήσεων	%
Ερείπιο	40	6,4%
Μέτρια	255	40,9%
Καλή	322	51,6%
Δεν δήλωσαν	7	1,1%
Σύνολο	624	100,0%

Πηγή: Έρευνα Πεδίου

Με τα παραπάνω δεδομένα, οι συνθήκες εργασίας είναι μέτριες έως ακατάλληλες: δεν λαμβάνεται πρόνοια για τον αερισμό και φωτισμό και την ασφάλεια στους χώρους, είναι κανόνας οι αναθυμιάσεις από χλώριο, κόλλες, βερνίκια και άλλες χημικές ουσίες, καθώς και η σκόνη από ρινίσματα μετάλλου ή ξύλου στα αντίστοιχα εργαστήρια. Με δεδομένη την ανασφάλεια ως προς την επιβίωση, δεν επενδύεται τίποτα στις συνθήκες υγιεινής και ασφάλειας.

Περίπου το 1/5 των επιχειρήσεων που απάντησαν στο ερωτηματολόγιο δήλωσαν ότι δίνουν ή/και παίρνουν υπεργολαβίες/φασόν (88 στις 419 ή 21%) (πίνακας 8.8). Στο χάρτη 8.8 φαίνεται η γεωγραφική τους διασπορά στο δήμο. Δεν εντοπίζεται κάποια ιδιαίτερη συγκέντρωση βιοτεχνιών που ενέχονται στο φαινόμενο, πέρα από την αναμενόμενη στις περιοχές μεγάλης συγκέντρωσης βιοτεχνιών (Μπουρνάζι, Αγ. Φανούριος).

Πίνακας 8.8: Αριθμός επιχειρήσεων που δίνουν/παίρνουν υπεργολαβία – φασόν

Υπεργολαβίες / φασόν	αριθμός επιχειρήσεων	%
Ναι	88	21,0%
Όχι	331	79,0%
Σύνολο επιχειρήσεων που έδωσαν απάντηση	419	100,0%
Χωρίς απάντηση	205	32,9%
Γενικό σύνολο επιχειρήσεων	624	

Πηγή: Έρευνα Πεδίου

Στον πίνακα 8.9 φαίνεται ο αριθμός των βιοτεχνιών που δίνουν/παίρνουν υπεργολαβίες/φασόν κατά κλάδο και η συμμετοχή τους στο σύνολο των επιχειρήσεων που απάντησαν στο ερωτηματολόγιο. Στην πρώτη ομάδα κλάδων (Κ1: ένδυμα και υπόδημα) η αναλογία των επιχειρήσεων που δίνουν/παίρνουν φασόν είναι η μεγαλύτερη (41,7%), ενώ και στη δεύτερη ομάδα κλάδων (Κ2: ξυλουργεία, υλικά για κατασκευές) η αναλογία κινείται μεταξύ 1/4 και 1/5 των επιχειρήσεων. Πρέπει να σημειωθεί ότι υπάρχει αρκετή σύγχυση ως προς το τι σημαίνουν οι δύο όροι. Πάντως χρησιμοποιείται από τους ερωτώμενους ο όρος «φασόν» για τους κλάδους του έτοιμου ενδύματος και των παπουτσιών, καθώς και για τη δουλειά με το κομμάτι στο σπίτι, ενώ η «υπεργολαβία» αναφέρεται σε όλους τους άλλους κλάδους. Το αντικείμενο και το είδος της υπεργολαβίας ποικίλει, ανάλογα με το είδος της επιχείρησης και τον κλάδο

στον οποίο δραστηριοποιείται (έτοιμο ένδυμα ή ραφή φοντιών, πίπτες για σουβλάκια ή αλουμίνια για οικοδομές).

Πίνακας 8.9: Αριθμός επιχειρήσεων που δίνουν/παίρνουν υπεργολαβία – φασόν στο σύνολο των επιχειρήσεων που απάντησαν

Κλάδος	(1) αριθμός επιχειρήσεων που παίρνουν δίνουν υπεργολαβίες / φασόν	(2) Συνολικός αριθμός επιχειρήσεων	(3) Αριθμός επιχειρήσεων που έδωσαν απάντηση	(1) / (2) Συμμετοχή των επιχειρήσεων που δίνουν /παίρνουν υπεργολαβίες φασόν στο σύνολο των 624 επιχειρήσεων	(1) / (3) Συμμετοχή των επιχειρήσεων που δίνουν /παίρνουν υπεργολαβίες φασόν στο σύνολο των 419 επιχειρήσεων
K11	20	79	48	25,3%	41,7%
K12	1	12	7	8,3%	14,3%
K21	18	124	75	14,5%	24,0%
K22	13	111	61	11,7%	21,3%
K23	3	14	12	21,4%	25,0%
K3	8	95	71	8,4%	11,3%
K41	2	85	68	2,4%	2,9%
K42	6	34	25	17,6%	24,0%
K43	15	61	46	24,6%	32,6%
δ.δ.	2	9	6	22,2%	33,3%
Σύνολο	88	624	419	14,1%	21,0%

Πηγή: Έρευνα Πεδίου

8.4 Οι επιπτώσεις από το σεισμό

Ο Δήμος Ιλίου υπέστη σημαντικές ζημιές από το σεισμό της 7-9-'99 – το περιοδικό του Δήμου κάνει λόγο για «βαρύ πλήγμα» (Ιλιον, τεύχος Δεκ. 1999) – και οι βιοτεχνίες που είναι διάσπαρτες στον ιστό της πόλης δεν αποτέλεσαν εξαίρεση. Από τη συνολική καταγραφή και τα ερωτηματολόγια που έγιναν στα πλαίσια της έρευνας πεδίου

υπάρχουν στοιχεία για τις ζημιές από το σεισμό για 396 (από τις συνολικά 624) επιχειρήσεις. Από αυτές, 155 (39%) δήλωσαν ζημιές, οι οποίες αναλύονται στη συνέχεια. Στο χάρτη 8.9 φαίνεται η γεωγραφική κατανομή των επιχειρήσεων σε σχέση με τις ζημιές από το σεισμό. Με μια πρώτη ματιά, η συγκέντρωση ζημιών μοιάζει να παρακολουθεί τις γενικές συγκεντρώσεις βιοτεχνιών, δηλαδή λιγότερες στο κέντρο και τη Ραδιοφωνία και περισσότερες στις περιοχές Μιχελή, Παλατιανή, Μπουρνάζι, Αγ. Φανούριος. Όμως, σε μια προσεκτικότερη παρατήρηση του χάρτη, διαφαίνεται πως οι επιχειρήσεις με ζημιές από το σεισμό παρακολουθούν την πορεία οδών-πρώην ρεμάτων (πχ λεωφ. Α. Παπανδρέου, Φλέβας-Ρουβίκωνος, Θηβών).

Στο χάρτη 8.9 σημειώνονται ακόμη δύο ενδιαφέρουσες κατηγορίες επιχειρήσεων: εκείνες που ιδρύθηκαν μετά το σεισμό (44 επιχειρήσεις) και εκείνες που μετεγκαταστάθηκαν λόγω σεισμού (4 επιχειρήσεις). Οι χωροθετικές επιλογές τους ακολουθούν τη γενική εικόνα, ενώ η ύπαρξη τους υποδηλώνει τη μεγάλη κινητικότητα των πολύ μικρών μονάδων, που έχει ήδη επισημανθεί.

Η κλαδική κατανομή των επιχειρήσεων με κριτήριο τις ζημιές από το σεισμό (πίνακας 8.10) ακολουθεί, με μικρές αποκλίσεις, τη γενική κατανομή σε κλάδους και υποκλάδους. Εξαιρέση αποτελούν οι επιχειρήσεις που το αντικείμενο δραστηριότητας τους περιλαμβάνει ευπαθή υλικά ή προϊόντα (υπερεκπροσωπούνται στις ζημιές) ή όσες δεν αντιμετωπίζουν τέτοιο πρόβλημα (υποεκπροσωπούνται στις ζημιές σε σχέση με τη γενική κλαδική κατανομή).

Πίνακας 8.10: Κλαδική κατανομή των επιχειρήσεων με κριτήριο την ύπαρξη ζημιών από το σεισμό

κλάδος	ζημιές	χωρίς ζημιές	Σύνολο	% ζημιές	% χωρίς ζημιές
11	14	32	46	9,0%	13,3%
12	5	3	8	3,2%	1,2%
21	34	42	76	21,9%	17,4%
22	24	33	57	15,5%	13,7%
23	9	2	11	5,8%	0,8%
3	22	38	60	14,2%	15,8%
41	19	47	66	12,3%	19,5%
42	4	21	25	2,6%	8,7%
43	20	21	41	12,9%	8,7%
δεν δήλωσαν κλάδο	4	2	6	2,6%	0,8%
Σύνολο	155	241	396	100,0%	100,0%

Πηγή: Έρευνα Πεδίου

Πίνακας 8.11: Πορεία επιδιόρθωσης των ζημιών από το σεισμό

επιδιόρθωση ζημιών	αρ. επιχ.	%
ναι	103	66,5%
όχι	49	31,6%
δ.δ.	3	1,9%
Σύνολο	155	100,0%

Πηγή: Έρευνα Πεδίου

Όπως φαίνεται από τον πίνακα 8.11, η πλειοψηφία των επιχειρήσεων (66,5%) προχώρησε σε επισκευή των ζημιών.

Από την ανάλυση των ερωτηματολογίων της έρευνας πεδίου, η οποία επιβεβαιώνεται και από το τμήμα της καταγραφής του ΒΕΑ που αφορά στο Δήμο Ιλίου, οι ζημιές που υπέστησαν οι επιχειρήσεις στην περιοχή μπορούν να ταξινομηθούν στις πιο κάτω κατηγορίες, που συσχετίζονται μεταξύ τους: (α) ζημιές στο κτίριο, (β) ζημιές στο εμπόρευμα ή/και τις πρώτες ύλες, (γ) ζημιές στον εξοπλισμό, (δ) ζημιές στην πελατεία. Ενώ οι συνηθισμένες αναφορές σε ζημιές από σεισμό επικεντρώνονται στην πρώτη κατηγορία, φαίνεται πως, με εξαίρεση ακραίες περιπτώσεις, όπου το κτίριο κρίθηκε ακατάλληλο («κόκκινο»), οι ζημιές στο κτίριο δεν αποτελούν τη σημαντικότερη κατηγορία ζημιών για τις επιχειρήσεις, τουλάχιστον για το είδος των επιχειρήσεων που πλειοψηφούν στο Ίλιον (πολύ μικρές βιοτεχνίες, με μεγάλη κινητικότητα, που οριακά επιβιώνουν). Άλλωστε σε μεγάλο βαθμό τις ζημιές αυτές γρήγορα τις επιδιόρθωσαν.

Οι ζημιές της δεύτερης κατηγορίας, δηλαδή οι ζημιές στο εμπόρευμα ή/και στις πρώτες ύλες είναι άμεσα συσχετισμένες με το συγκεκριμένο αντικείμενο δραστηριότητας κάθε μονάδας. Οι ζημιές αυτές αφορούν υλικά *εύθραυστα* (πχ τζάμια, κρύσταλλα, καθρέφτες, κεραμικά, πλακάκια, γύψινα καλούπια, γυψοκατασκευές), ή *ευπαθή*, που έπαθαν ζημιά από τη διακοπή του ρεύματος ή την καθυστέρηση στην επεξεργασία (πχ ζύμες και άλλα προϊόντα αρτοποιίας, προϊόντα ζαχαροπλαστικής, ξηροί καρποί). Οι ζημιές στον εξοπλισμό (τρίτη κατηγορία) είναι συσχετισμένες πιο άμεσα με τις ζημιές στο κτίριο και αφορούν καταστροφή ή απορρύθμιση μηχανημάτων και εξοπλισμού, που παρακώλυσαν τη λειτουργία της επιχείρησης για μεγαλύτερο ή μικρότερο διάστημα.

Όμως οι σημαντικότερες ζημιές, που έχουν και πιο μακροπρόθεσμες επιπτώσεις, εντάσσονται στην τέταρτη κατηγορία, αφορούν δηλαδή την απώλεια πελατείας. Σημαντικό ρόλο εδώ φαίνεται να έπαιξε η διακοπή λειτουργίας της επιχείρησης, ιδιαίτερα για επιχειρήσεις που έχουν καθημερινές συναλλαγές με τους πελάτες τους: για παράδειγμα, υπεργολάβοι άλλων επιχειρήσεων (βιοτεχνίες ρούχων, πλεκτών, παπουτσιών, δερμάτινων) ή καταστημάτων (εργαστήρια αρτοποιίας ή

ζαχαροπλαστικής). Η διακοπή της λειτουργίας μπορεί να οφείλεται σε ζημιές των άλλων κατηγοριών και, από αυτή την άποψη, η εκτίμηση του μεγέθους και της σημασίας τους δεν μπορεί παρά να είναι σύνθετη.

8.5 Ανακεφαλαίωση

Στο Ίλιον, περιοχή με πληθυσμό γενικά χαμηλών εισοδημάτων και μορφωτικού επιπέδου, οι βιοτεχνίες κάθε είδους είναι διάσπαρτες στον ιστό της πόλης και σε άμεση γειτνίαση με την κατοικία, το εμπόριο, την εκπαίδευση. Οι περιοχές μεγαλύτερων συγκεντρώσεων συμπίπτουν με τις περιοχές που αστικοποιήθηκαν/κατοικήθηκαν παλαιότερα (με εξαίρεση το κέντρο). Κυριαρχεί το είδος των βιοτεχνιών που αντιστοιχούν περισσότερο σε αυτοαπασχόληση (μικρά εργαστήρια με ένα-δύο απασχολούμενους), στους κλάδους του ξύλου-επίπλου, μεταλλικών κατασκευών και αλουμινίου, έτοιμου ενδύματος και τροφίμων. Πολλές βιοτεχνίες εμπλέκονται σε υπεργολαβίες και φασόν, όπου υπάρχει κρίση, τουλάχιστον για το επίπεδο ποιότητας και το κομμάτι της αγοράς που εντοπίζεται στο Ίλιον.

Οι ζημιές από το σεισμό εντοπίζονται, εκτός από το κτίριο, στο εμπόρευμα και τις πρώτες ύλες, τον εξοπλισμό και την πελατεία. Έτσι, για την εκτίμηση των επιπτώσεων του σεισμού στις επιχειρήσεις απαιτείται μια σύνθετη προσέγγιση, που θα αξιολογεί την πληθώρα των παραγόντων, που άλλωστε συσχετίζονται μεταξύ τους. Όπως προκύπτει από τα στοιχεία της έρευνας πεδίου, οι επιχειρήσεις διατήρησαν τα επίπεδα απασχόλησης πριν και μετά το σεισμό. Όμως τα περιθώρια προσαρμογών ήταν έτσι κι αλλιώς περιορισμένα – κλείσιμο ή οριακή επιβίωση – «επιλογές» που και οι δύο ακολουθήθηκαν, σε σχέση και με γενικότερες εξελίξεις στον αντίστοιχο κλάδο.